

Dvě dekády české zahraniční politiky a bezvýchodnost internacionalistické hegemonie

MICHAL KOŘAN*

Abstract:

Two decades of Czech foreign policy and hegemony of Internationalism

The aim of the article is to offer a theoretically grounded explanation of the long-term continuity of Czech foreign policy. Czech foreign policy displays long-term continuity and consensus at the level of policy, but, at the same time, exhibits deep ideological differences among political and societal elites at the level of politics. The article argues against the mainstream (neo)liberal and (neo)realist theories that explain foreign policy outcomes in pure rationalist and materialist terms. Instead, the text follows the line of the critical constructivist school of International Relations and borrows heavily from post-structuralism. Thus, the article takes into account the ideational background of Czech foreign policy and argues that these deeply seated differences at the level of politics, stemming from mutually contradictory normative, philosophical and political beliefs, are subsequently neutralized by what is called the “hegemonic internationalist discourse”. In this context, the article explores the origins, nature and consequences of the power of the hegemonic internationalist discourse.

Key words: Czech foreign policy, internationalism, identity, hegemonic discourse, critical constructivism

DOI: 10.5817/PC2012-3-195

1. Úvod

Cílem tohoto textu** je podat teoreticky založené vysvětlení kontinuity internacionalismu¹ v české zahraniční politice, která je v rovině výsledné politiky (*policy*) dlouhodobě konsenzuální, a to navzdory hlubokému názorovému rozdělení společenských elit (v rovině *politics*).²

* Autor je vedoucím výzkumného oddělení Ústavu mezinárodních vztahů a odborným asistentem na Katedře mezinárodních vztahů a evropských studií, MU Brno (koran@iir.cz).

** Článek je syntetizujícím vyústěním projektu Národního programu výzkumu II, v rámci projektu 2D06010 *Evropská integrace a zájmy České republiky*, jehož nositelem byl Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i. Text pracuje s výsledky studií, analýz a statí vypracovaných v letech 2006–2010 a publikovaných jednotlivými autory (zejména) v kolektivních monografiích: Braun a Drulák (2010), Handl a Drulák (2010), Horký a Drulák (2010), Střítecký a Drulák (2010), Kořan a kol. (2008, 2009, 2010), Kořan et. al. (2010). Zároveň je text částečně založen na poznatcích získaných v rámci řešení grantového projektu GAČR P408/11/2456 *Bezpečnostní multilateralismus jako instituce: Teoretizace a implikace pro střední Evropu a ČR*.

Zároveň se text snaží o teoreticky podložené vysvětlení mělkosti a nevypočitatelnosti českého internacionalismu. Konkrétně budu obhajovat tři základní teze. Tezí první je, že internacionalismus, vytvořený v devadesátých letech, není pouze jednou ze soupeřících zahraničněpolitických doktrín (spolu např. s atlanticismem, evropeismem či autonomismem), ale působí jako na úrovni *polity* (viz pozn. č. 3) jako *hegemonní diskurz*, který dosud nebyl narušen ani zásadně reformulován, a představuje tudíž jeden ze základů normativního rámce české zahraniční politiky. Český internacionalismus byl vytvořen na základě hluboké identitární proměny po listopadu 1989 a není pouze jedním z názorových proudů v českém zahraničněpolitickém myšlení. Je inherentní součástí identity české polistopadové společnosti a hlavně tuto identitu nadále rekonstruuje a posiluje – v politické i zahraničněpolitické praxi či v politické a veřejné komunikaci. Internacionalismus vychází a zároveň přispívá k tvorbě a udržení české polistopadové identity a jako takový nemůže být v politické praxi opuštěn, pokud nedojde k zásadní identitární reformulaci.

Na to navazuje druhá teze, dle níž hegemonní internacionalistický diskurz neutralizuje dopad protikladných preferencí a názorů, existujících uvnitř české společnosti a elit na rovině *politics*, na výslednou zahraniční politiku (*policy*). V českém politickém myšlení sice panují hluboké normativní, filozofické a politické vzájemně protikladné názory, které bývají předmětem velmi vyhrocených debat, ale výsledná zahraniční politika je nakonec vždy v souladu s hegemonním diskurzem. Alternativní koncepty tedy *nesoupeří* s internacionalismem, ale jsou jeho prizmatem interpretovány, a dokonce je jeho prostřednictvím i posuzována jejich patřičnost či přijatelnost. Internacionalistický hegemonní diskurz tudíž nastavuje jednoznačná omezení alternativním koncepcím české zahraniční politiky i jejímu praktickému provádění.

Třetí teze tvrdí, že základním identitárním pilířem českého internacionalistického hegemonního diskurzu je potřeba identitární i formální sounáležitosti se „společenstvím západu“ (EU a NATO a členské státy obou těchto uskupení).³ Protože formální i identitární sounáležitost je ztělesněna v přijatelnosti členství a působení České republiky v rámci EU a NATO, pak musí i být výsledná internacionalistická politika v souladu s hlavním konsenzuálním proudem v rámci těchto dvou organizací. Protože však politika obou organizací ztělesňuje často obtížně se rodící kompromis mezi desítkami zemí a myriádami zájmů, již ze samé podstaty vyplývá, že český internacionalismus vždy bude nutně mělký a neprincipiální.

Tyto tři teze budou obhajovány pomocí *relačního pojetí identity a teorie hegemonního diskurzu* (viz Nabers 2009), které poskytují rámec pro syntézu empirických a analytických dat, která přinesl dlouhodobý výzkum české zahraniční politiky a českých zájmů probíhající na Ústavu mezinárodních vztahů v letech 2007–2011. Tato datová základna slouží jako hlavní zdroj empirických informací a celý text je pojat jako jedno ze syntetizujících vyústění celého projektu (data vzešlá z kolektivního výzkumu jsou v případě potřeby doplněna o dodatečně získaná empirická data).⁴

Text je strukturován tak, že nejprve budou představena základní východiska a teoretické zázemí výzkumu, následně bude provedena konceptualizace pojmu *hegemonní diskurz* a navázání tohoto konceptu na *internationalismus v českém zahraničněpolitickém myšlení*. V empirické a analytické části budou na základě této konceptualizace hledány a definovány znaky působení internacionalistického hegemonního diskurzu a v závěru budou představeny důsledky působení internacionalistického hegemonního diskurzu na českou zahraniční politiku.

2. Teoretické zázemí a koncept „hegemonního diskurzu“

Tento text předkládá vysvětlení kontinuity české zahraniční politiky na základě ontologicky konstruktivistického paradigmatu. Předem je ovšem nutné zdůraznit, že tento článek, ani argumenty v něm obsažené si nečiní nároky na to být „jediným možným“ vysvětlením či jedinou možnou alternativou, naopak, nabízí pouze jeden z dalších argumentů do teoretické diskuse ohledně konstituování preferencí v zahraniční politice. Realistické a neorealistické teorie mezinárodních vztahů vysvětlují kontinuitu v zahraničněpolitickém chování států odkazem na nadřazení „národního zájmu“ nad vnitropolitické soupeření. Stát je chápán jako unitární entita, v níž se „vnitřní politika zastavuje na břehu vody“,⁵ tj. vnitřní konflikty jsou neutralizovány sdíleným národním zájmem, prosazovaným navenek a neovlivňují chování státu navenek. O tento koncept se opírají převládající teorie vysvětlování chování malých či středně velkých států ve světové politice, mezi něž patří i Česká republika. Dle těchto přístupů se malý či středně velký stát může chovat v závislosti na svých vnitřních preferencích jen do té míry, do jaké mu to dovolí okolní prostředí (např. Hey 2000, Steinmetz a Wivel 2010). Své preference a zájmy musí přizpůsobovat svým možnostem relativním k okolnímu prostředí, přičemž tyto možnosti jsou víceméně stabilní a proto dlouhodobé. Oproti tomu (neo)liberální teorie mezinárodních vztahů předpokládají, že zahraniční politika odpovídá preferencím vznikajícím a agregujícím se na domácí úrovni (Moravcsik 1997). K této perspektivě má blízko vysvětlení české zahraničněpolitické kontinuity založené na odkazu k vratkým mocenským kompromisům a křehké koalici vládní praxi v ČR (tj. mocenskou neschopností prosadit dominanci dané zahraničněpolitické ideologie) (viz Drulák 2008, 2009; obecněji viz též Kaarbo 2008).

Dle konstruktivismu nejsou preference určovány ryze racionálním uvažováním aktérů, reagujících na materiální faktory, možnosti a omezení, preference jsou naopak (spolu)určovány na základě idejí, které jsou sociálně vytvářeny a sdíleny.⁶ Politika je tvořena jazykem a jeho neutuchající nutností klasifikovat a diferencovat, produkovat kategorie ve světě, kde žádné přirozené kategorie neexistují. Tvorba politiky je neustálým diskurzivním zápasem o intersubjektivní interpretace společných zkušeností, které motivují ke konkrétnímu jednání (Weldes 1998: 217). Konstitutivní roli pro preference či zájmy v zahraniční politice hraje představa o patřičných národních zájmech a správném zahraničněpolitickém jednání a nikoli racionalita založená na materialismu⁷ (viz např. Kubálková 2001). Svým filozoficko-vědním zázemím se zde zvolené pojetí nejvíce blíží kritickému konstruktivismu (Weldes 1996, 1998), zároveň je i silně inspirováno post-strukturalismem (např. Ahley 1987, 1994; Campbell 1996).

Kritický konstruktivismus klade silný důraz na propojení mezi pojetím sebe sama a interpretací „vnějšího“ v řečových aktech společenských a politických elit (Weldes 1996: 281). Zde se kritický konstruktivismus dotýká post-strukturalistického pojetí vztahu mezi identitou a zahraniční (bezpečnostní) politikou. Tvzení, že „každá identita předpokládá odlišnost“ (Ruggie 1998: 24), upozorňuje na dialektický a vzájemně se podmiňující vztah mezi „vnitřním“ a „vnějším“,⁸ v němž sama existence vnitřní politické identity je umožněna diskurzivní konstrukcí odlišného „vnějšku“ (dále viz např. Walker 1993, Ashley 1987). Dle tohoto pojetí nemůže být rovnost či shoda (tj. identita) uvnitř komunity nikdy všeobecná, „vlastní“ je vymezeno vždy jako odlišené od „cizího“ (Barša 2007: 197). Typickou artikulaci post-strukturalistického pojetí vztahu mezi identitou a zahraniční politikou přinesl D. Campbell

(Campbell 1996), dle něhož státy nikdy nejsou dokončenými entitami. Napětí mezi požadavkem na identitu státu a jednání, která tuto identitu ustanovují, nemůže být plně vyřešeno. Státy neexistují *mimo* praktiky, které ustanovují jejich identitu a jejich realitu. Zahraniční (a bezpečnostní) politika státu je právě takovou praktikou, již stát nezbytně potřebuje ve svém procesu nekonečného „stávání se“. Politické a identitární rozlišování mezi „domácím“, vnitřním prostředím a mezinárodní politikou (tj. vnějším prostředím) působí jako konstitutivní faktor pro konstrukci identit a státu jako takového.

Tím se dostáváme k *relačnímu pojetí identity* a k vlastnímu konceptu *hegemonního diskurzu*. Základním východiskem je, že pro konstrukci státní (národní) identity je zapotřebí působení *hegemonního diskurzu*, který je schopen překonat – neutralizovat a negovat – vzájemně protikladné identity a požadavky, přirozeně působící v rámci společnosti. Koncept hegemonního diskurzu je zde přejat od D. Naberse (Nabers 2009). Nabers přispěl k diskusi o vztahu mezi zahraniční politikou a diskurzivní tvorbou identity tím, že zkombinoval kritickou diskurzivní analýzu spjatou s např. Vídeňskou školou R. Wodak a teorií hegemonie E. Laclau a Ch. Mouffe. Laclau a Mouffe odmítli *referenční teorii identity* ve prospěch *relačního pojetí identity*. Dle relačního pojetí je identita cele konstruována diskurzivně a pouze ve vztahu k jiné entitě. Jednotlivec nikdy nemůže dosáhnout plného sebeuvědomění. Identita zůstává navždy částečná, nikdy nemůže být sama v sobě úplná či kompletní. Může být pouze vymezena odlišností, načrtnutím hranice mezi „něčím“ a „něčím jiným“. Všechny principy a hodnoty získávají svůj význam ve vztahu k odlišnostem a protikladům (Nabers 2009: 195). Na tomto základě Laclau a Mouffe odmítají představu společnosti, které by bylo přirozeně definováno a svázáno sdílenou harmonickou identitou. Každé společenství sestává z mnohosti vzájemně nekoherentních, často protikladných a neukojitelných požadavků a identit a dominantní interpretativní rámec identity každého společenství vyvstává ze specifické dialektiky mezi *logikou odlišnosti* a *logikou shody*. *Logika odlišnosti* je nezbytná pro sdílení pocitu stejnosti (identity) navzdory těmto protikladům a odlišnostem. Pocit stejnosti (identity) je vytvářen v opozici k jinému táboru. Tím je vytvářena vzájemná shoda v prostředí přirozeně antagonistickém: „efekt společenství“ vzniká díky logice odlišnosti sdíleným vnímáním „negativního“ či „nepřátelského cizího“. *Logika shodnosti* pak vysvětluje, že antagonistické či odlišné požadavky a identity uvnitř společenství jsou sice rámovány širším obecným a hodnotovým pohledem, ovšem v konečném důsledku je jediným společným jmenovatelem skutečnost, že vnitřní interpretace „*vlastního*“ je konstruována pouze jako *ne-antagonistická* v porovnání s logikou odlišnosti „*cizího*“. Tento argument je klíčový – vše, co „nás“ spojuje, je pouze odlišnost od „jiných“, pod tímto spojujícím bodem se již nacházejí odlišnosti. Vznik hegemonického diskurzu je tedy umožněn díky konstrukci ohrožujícího vnějšího „cizího“, neboť v porovnání s ním jsou všechny prvky uvnitř „*vlastního*“ společenství rovnocenné v jejich společné negaci vyloučené identity (Nabers 2009: 195).

Diskurzivní hegemonie pomáhá každému společenství přetrvávat navzdory působení vzájemně protikladných požadavků členů tohoto společenství. Již samotný vznik společenství zahrnuje přechod od původně nespojitých a protikladných nároků jedinců ke sdílené „shodě“. Podstatné je, že rozdílnosti a vzájemný nesoulad pod touto sounáležitostí nadále přežívají, jen je jejich rozkladné působení neutralizováno hegemonním diskurzem. Hegemonní diskurz tlumí vzájemné rozpory na úrovni společenství i elit v zájmu zachování společenství jako takového. Pro studium (zahraniční) politiky je podstatné, že diskurz je v konečném důsledku

zaváděn politicky a bere na sebe podobu materiální objektivity tím, že je i institucionálně zakotven (Nabers 2009: 191–193).

3. Český internacionalismus jako hegemonní diskurz

Z předchozí diskuse vyplynulo, že je-li český zahraničněpolitický internacionalismus hegemonním diskurzem, měl by obsahovat dva základní prvky, tj. *vzájemnou shodu*, ke které dochází díky neutralizaci vnitřních rozdílů ve srovnání s antagonistickou *vnější antagonisticou entitou*. *Logika shody* vytváří solidaritu a definuje celé společenství, a to pomocí principiálních hodnot, které dané společenství sdílí v protikladu proti hodnotám a principům „cizích“ (*logika odlišnosti*). V následující části tedy budeme hledat sdílené hodnoty a zároveň referenční bod, vůči němuž jsou tyto společné hodnoty odlišovány.

Po listopadu 1989 byly za *základní – společenství definující – hodnoty (logika shody)* deklarovány liberální a demokratické normy a úcta k lidským právům a právnímu státu.⁹ Protože tyto hodnoty mají mít univerzální platnost, promítaly se i do působení ČR navenek (tj. v zahraniční politice). ČR se přihlásila k aktivnímu přístupu k demokratickým hodnotám a ochotě bránit je všemi dostupnými prostředky (Programové prohlášení vlády ČR 1992). Nedílnou součástí tohoto normativního rámce byla potřeba sounáležitosti s (hodnotově, nikoli geograficky) definovaným „společenstvím západu“, jehož normy ČR musí přejmout, aby symbolicky i formálně tuto sounáležitost stvrdila. Formální stvrzení na sebe vzalo podobu úsilí o členství v NATO a EU. Obě organizace působily jako transformační model a nositel modernizace české společnosti. Propojení změny identity a vnitřní transformace spolu s přebíráním norem a závazků vůči mezinárodnímu společenství, do něhož se ČR integrovala, je pro pochopení nastolení a působení hegemonního diskurzu klíčové. Ze samého počátku devadesátých let také do internacionalistické mozaiky neoddělitelně náleží multilateralismus, založený na ctění mezinárodního práva a OSN. V českém prostředí bývá multilateralismus interpretován i prakticky koncipován značně nesourodě,¹⁰ jednotlivé přístupy a především celý hegemonní internacionalistický diskurz lze nicméně charakterizovat jako omezitelnost až odpor vůči unilaterální a (vel)mocenské politice. V případě ČR je tak – spíše než multilateralismus – nosnějším konceptem pojem „anti-unilateralismus“.

Druhý prvek – *konstrukce vnější antagonické entity (logika odlišnosti)* – je tvořen identitárním protipólem, který svou odlišností negativně definuje identitu ČR. V devadesátých letech byl takovým protipólem zejména Sovětský svaz a následně Rusko a post-sovětský prostor. Zahraničněpolitickým imperativem prvních polistopadových měsíců a let bylo vyznamení se ze sféry vlivu Sovětského svazu a Ruska (např. Šedivý 1997) a zabezpečit se proti případnému ohrožení z celého nestabilního a potenciálně nebezpečného východního prostoru. Toto negativní vymezení vůči Sovětskému svazu se posléze v řádu měsíců rozšířilo na celý „východní“ a post-sovětský prostor jihovýchodní Evropy (Balkán). Důsledné provázání této vnější identity spolu s nově nabytou úctou k liberálním a demokratickým normám, celkovou transformací společnosti a přejímání norem „společenství západu“ svědčí o nastolení zcela nového hegemonního diskurzu České republiky v 90. letech.

Zejména prvních patnáct let polistopadové československé a české zahraniční politiky (1989–2004) bývá charakterizováno jako konsenzuální. Po dosažení hlavního internaciona-

listického cíle – vstupu do NATO a EU – začal konsenzus erodovat a objevily se alternativní myšlenkové proudy, které se stoupenci původního internacionalismu soutěží o dominanci (viz např. Drulák et al. 2008). Pro účely této studie je však podstatné zdůraznit, že ani internacionalismus devadesátých let nevycházel z koherentního a jednotitého ideového či stranicko-politického zázemí. Naopak, důvody pro prosazování výše zmíněných cílů se lišily na základě příslušnosti ke dvěma hlavním myšlenkovým proudům, které P. Drulák a L. Königová pojmenovali jako „disidenti“ a „liberální ekonomové“ (Drulák a Königová 2005). Podobně R. Fawn tyto dva proudy rozlišuje podle hlavních nositelů, V. Havla a V. Klause (Fawn 2004: 204). Proud „disidentský“ spatřoval v USA hlavního spojence v boji proti komunismu a dalším formám utlačování a hlavní motor šíření demokracie a podpory univerzálních lidských práv, Evropská společenství (pokud překonají svůj ryze hospodářský apolitický charakter) skýtala vidinu jednotné Evropy bez nacionalismů, spojené morálkou a kulturou. Neoliberální elity oproti tomu spatřovaly v USA nejlepší příklad liberálního tržního hospodářství a uznávaly nesporný ekonomický přínos evropské integrace (Drulák a Königová 2005). Ideologické a hodnotové důvody pro euroatlantické směřování ČR se tudíž významně lišily, byť se nad oběma pojetími klenula esenciální shoda na nutnosti identitárně i formálně patřit do „společenství západu“ a na nutnosti vnitřní transformace české společnosti. Zásadní politické, ideologické i hodnotové rozdíly (v rovině *politics*) tak existovaly jak v devadesátých letech, tj. v období „internacionalistického konsenzu“, a, jak si níže ukážeme, pochopitelně existují i v současné době. Ukazuje se tedy paradox – zatímco ve vnitřní politice jsou lišící v rovině *politics* preference převáděny do výsledné politické praxe, a dochází tudíž i k změnám v rovině *policy*, zahraniční politika je v dlouhodobém horizontu vůči názorovému rozdělení v rovině *politics* dlouhodobě více méně imunní a zachovává si svou kontinuitu.

4. Analytická část

V analytické části bude postupováno tak, že v empirickém a analytickém materiálu budou hledány projevy a důsledky působení internacionalistického hegemonního diskurzu. Nejprve se zaměříme na ty případy české zahraniční politiky, v nichž byl nalezen *konsenzus*, a následně se budeme tázat, zda se konsenzus opíral o prvky definované jako součást *internacionalistického hegemonního diskurzu*. Poté se zaměříme na případy, které vykazují absenci konsenzu, a budeme se tázat na důvody a podmínky neexistence konsenzu, konkrétně, zda se v nich nacházely prvky, které pod hegemonický internacionalistický diskurz zahrnout nelze. Zahrnutí nekonsenzuálních témat umožní analyzovat, zda je hegemonní diskurz schopen neutralizovat a tlumit případné domácí politické rozpory. Ve všech případech se rovněž zaměříme na dopad a důsledky ne/konsenzu pro vlastní výslednou podobu zahraniční politiky.

Vzorek případů je tematicky dostatečně široký, aby reflektoval většinu základních vektorů české zahraniční politiky, v evropské, bezpečnostní, lidsko-právní i transformační dimenzi. Časový rámec syntetizovaných studií je ve většině případů shodně dán lety 2004–2009, tedy obdobím, kdy se dle obecně přijímaných názorů základní internacionalistický konsenzus již začíná štěpit.

5. Konsenzuální témata¹¹

Konsenzuální témata začněme otázkou, jakým způsobem je v českém prostředí legitimizován důraz na posílení mezinárodní role EU. Dle V. Beneše (Beneš 2010a) konsenzus spočívá ve společné naraci hrozby: Ruska jako neo-imperiálního hráče, globální konkurence Číny, Indie a dalších rychle rostoucích ekonomik, jejichž ekonomické sebevědomí vyrostlo do sebevědomí geopolitického. Evropa jako celek společně čelí této globální ekonomické (a v budoucnosti i geopolitické) konkurenci, což posiluje společnou identitu a legitimizuje apely na posilování EU jako globálního hráče i u „eurorealistických“ či atlantistických názorových proudů. Navíc, evropská civilizace se opírá o specifické hodnoty, které jsou ve větším či menším konfliktu s ostatními civilizacemi, zachování Evropy tedy vyžaduje nezanedbatelnou vůli k obraně. Tento přístup je sdílen (s určitými rozdíly v prioritizaci hrozeb) hlavními relevantními politickými stranami (s výjimkou KSČM) a hlavními aktéry (s výjimkou prezidenta V. Klause)¹² (Beneš 2010a: 38–47). Narace hrozby se od internacionalistického konsenzu 90. let částečně odlišuje zahrnutím Číny, zůstává však Rusko, byť to je vnímáno jako potenciální evropský partner, neboť z dlouhodobého hlediska nepředstavuje natolik principiální ohrožení evropských hodnot. Z toho vyplývá, že do diskurzu o Rusku se oproti minulosti dostal faktor geopolitického pohledu *celoevropského* (Rusko jako potenciální „evropský partner“). Ospravedlnění silnější EU je tak vedeno sdíleným internacionalistickým konsenzem, který navíc reflektuje širší evropský rámec tím, že Rusko je považováno za potenciálního partnera, navzdory tradičnímu proti-ruskému a proti-východnímu antagonismu devadesátých let. Konsenzuálně sdílená narace hrozby (logika odlišnosti) v podobě Ruska a dálně-východních civilizací jako identitárního protipólu spolu se sdílenou narací základních hodnot, na nichž je evropská civilizace založena (logika shody), tedy odpovídá výše uvedené definici internacionalistického hegemonního diskurzu.

Česká východní politika obecně se v 90. letech vyznačovala hlavním cílem – odpoutat se od všeho, co je s východem spojováno, a jako taková téměř neexistovala (Kratochvíl a Horký 2010). Tento přístup byl plně v souladu s výše uvedenou diskurzivní narací „východu“ jako významného identitárního protipólu (logika odlišnosti). Od vstupu do EU však zavládl ohledně východní politiky konsenzus, který se vyznačuje důrazem na šíření evropských hodnot, zodpovědnosti vyplývající z podobné totalitní zkušenosti, podporou demokratické transformace a podporou dalšího rozšíření EU. ČR v tomto ohledu dokonce *trvá* na své identitě post-komunistického státu, který má specifické zkušenosti s transformací, a tudíž i speciální nárok na formulaci patřičné evropské politiky. Tento posun je z hlediska analýzy zajímavý, neboť naznačuje reformulaci či doplnění původního hegemonního diskurzu, z něhož vyplývala spíše odtaziťost a ostražitiťost vůči východnímu sousedství. Tento posun lze vysvětlit *evropeizací* české zahraniční politiky. Došlo-li však k doplnění hegemonního diskurzu, nutně muselo dojít i ke změně identitární – aby ČR mohla podporovat přijetí identitárního protipólu do „vlastního klubu“. Při bližším pohledu totiž současný vstřícný postoj není v rozporu s předchozí identitou, založenou na odtaziťosti vůči prostoru východní Evropy. Tím, jak zdůrazňuje „spoluzodpovědnost“ za vývoj v evropském sousedství, se ČR utvrzuje ve svém identitárním nároku, dle něhož se „Evropa v přerodu“ nyní již nenachází v Evropě střední, ale ve východní a jihovýchodní, a právě toto ČR svou politikou zdůrazňuje (Kratochvíl a Horký 2010: 73–74, 77). Reformulace české zahraniční politiky tak odpovídá změněné situaci po členství v EU,

hegemonní diskurz byl doplněn a posunut, ovšem nadále plně koresponduje s hegemonním diskurzem let devadesátých, který zdůrazňoval nutnost sounáležitosti se „společenstvím západu“. Navíc v české politice existuje určitý rozpor mezi hodnotovou podporou „demokratizace“ a pragmatickou podporou „stabilizace“ (Kratochvíl a Horký 2010: 77). Pragmatická podpora stabilizace, která přináší rozpačité momenty např. při komunikaci s nedemokratickým Ázerbájdžánem, se zaměřuje na otázky energetické bezpečnosti, migrace a obecné bezpečnostní situace a tak odpovídá i původní verzi pojmání východu jako identitárního protipólu, který charakterizoval „východ“ jako potenciálně ohrožující nestabilní prostor. S tím souvisí i další součást české východní politiky – snaha posunout geopolitické hranice Evropy k Rusku, což reflektuje letitou snahu omezit ruský vliv v post-sovětském prostoru, vyplývající z původního identitotvorného procesu první poloviny devadesátých let.

ČR tedy v oblasti své východní politiky disponuje konsenzuální a vyprofilovanou pozicí, která vychází z internacionalistického hegemonního diskurzu a posiluje jej. Politika ČR se ve své výsledné podobě rovněž shoduje s pohledem EU na evropskou politiku sousedství jako „zahraničněpolitický nástroj“, soustředující se na technické a pragmatické záležitosti na úkor hodnotově založeného přístupu. Po řadu let se ČR snažila „hodnotově“ vystupovat alespoň vůči běloruskému režimu, ovšem i zde ČR slevila na úroveň evropského hlavního proudu, a to zejména v souvislosti s českým předsednictvím Radě EU (viz např. Tulmets 2010b, Bílková a Matějková 2010b). Z toho je patrné, že tlak na setrvání v hlavním evropském proudu má v dlouhodobém horizontu i svůj dopad na výslednou formulaci české zahraniční „východní“ politiky.

Z pohledu konceptu hegemonického diskurzu přináší podobný obrázek i pohled na český neúspěch při prosazení vlastního návrhu na ovlivnění východní dimenze evropské politiky sousedství (Tulmets 2010). Iniciativu tehdy přebralo Polsko a představilo (spolu se Švédskem) vlastní návrh *Východního partnerství*, který ČR podpořila až posléze a přejala (a uvedla v život při svém unijním předsednictví). Rovněž E. Tulmets si všímá české konsenzuální podpory aktivnějšímu přístupu EU ke svému východnímu sousedství. Avšak zatímco na obecné úrovni má zvýšená intenzita východní politiky EU podporu, ČR nenalezla dostatečné zázemí pro prosazení vlastního návrhu a musela se přizpůsobit Evropskou komisí přijatému návrhu Polsko-švédskému, který lépe rezonoval s postoji zejména starších členských států. Výsledná politika navzdory konsenzuální a vyprofilované pozici ČR byla tedy ovlivněna zejména evropskou pozicí. Zde se ukázaly limity schopnosti ČR prosadit vlastní představu na evropské úrovni a naopak míru schopnosti ČR převzít iniciativu z evropské úrovně za vlastní, pokud lze takovou politiku interpretovat v rámci internacionalistického diskurzu, což v tomto případě platí.

Přesuneme-li svou pozornost k *bezpečnostní oblasti*, zjistíme, že ČR se po 11. 9. 2001 plně zapojila do mezinárodního konsenzu (např. v rámci boje proti terorismu), a tento přístup sdílely všechny vlády (Eichler 2010). Ve třech bezpečnostních či vojenských dokumentech mezi léty 2003–2008 je vyjádřen sdílený postoj založený na zakotvení ČR v euroatlantickém společenství hodnot, boji proti terorismu, důrazu na multilateralismus a mezinárodní právo. Zdůrazňováno je předcházení konfliktů, k donucovacím prostředkům ČR sáhne v souladu s aliančními či unijními závazky a v souladu s principy OSN. Takto definované cíle jsou plně konsenzuálně sdílené s výjimkou KSČM (rozdíly mezi stranami jsou na úrovni dílčích přístupů, nikoli na úrovni hodnot) a jsou plně v souladu s bezpečnostními strategiemi EU a USA (Eichler 2010: 75). Výsledná politika tedy odpovídá hegemonnímu diskurzu, kdy ČR usiluje

o plnění spojeneckých závazků (jako součást sounáležitosti k západu), její bezpečnostní strategie je podložena hodnotově a upřednostňuje multilateralismus (OSN).

Energetická bezpečnost je dalším konsenzuálním případem, byť byla prioritizována a politizována výhradně stoupcem proudů upřednostňujícího transatlantické vazby nad evropeismem (Hynek a Střítecký 2010a: 83). Je tedy namístě se ptát, jak na tento nový – atlantistický – diskurz reagoval hegemonní internacionalistický diskurz a zda došlo k jeho reformulaci. Autoři identifikovali jako dominující témata v diskurzu o energetické bezpečnosti tato: vnímání Ruska jako hrozby, geopolitika východního rozšíření, konvergence s americkými zájmy a cíli. Rusko bylo v rámci diskurzu popisováno jako geopolitický hráč, vytvářející nebezpečnou energetickou závislost a promítající svou sílu a moc na území bývalého Sovětského svazu. Post-sovětské země byly charakterizovány jako oběti ruské geopolitiky, což vytváří nutnost české aktivní politiky směrem na východ. Celkově byl český energetický diskurz informován a rámován americkými představami o energetické bezpečnosti, které vyplývají z tradičního zájmu atlantistů o co nejsilnější vazby na USA. Klíčovým krokem se však zdá být úspěšné orámování energetické bezpečnosti evropskou úrovní. Energetická bezpečnost působila jako pojítka dvou priorit ČR při jeho unijním předsednictví v roce 2009: ekonomiky – vnitřní liberalizace a vnějších vztahů – posilování východní dimenze zahraniční politiky. Atlantisticky orientovaná vláda apelovala na posílení evropské obrany a bezpečnosti, na posílení finančních zdrojů a politické vůle směrem k energetické bezpečnosti, kdy životním zájmem EU má být přispívání ke stabilitě, transparentnosti a lepšímu vládnutí a ekonomickému rozvoji i ve svém sousedství (Hynek a Střítecký 2010a: 92–95). Tyto apely silně rezonují s legitimizací vnějších politik EU, o níž byla řeč výše. Až po tomto kroku – usouvztažnění energetické bezpečnosti s celoevropskou problematikou – je možné hovořit o tom, že energetická bezpečnost je interpretovatelná v rámci hegemonického diskurzu. Nedošlo tedy k reformulaci hegemonického diskurzu, naopak, částečným „poevropštěním“ původně atlantistického konceptu energetické bezpečnosti byla umožněna internacionalizace tohoto tématu a tím i konsenzus elit.

Odlišným případem byla pozice ČR ke stabilizaci Kosova, včetně podpory zásahů NATO proti Srbsku v roce 1999 (Šulc 2010). Výchozí bod analýzy spočívá v tom, že většina aktérů politické scény považovala (a považuje) členství v NATO za národní zájem a od tohoto postoje se odvíjela i celková diskuse, a proto se také většina politiků (vyjma KSČM a některých sociálních demokratů) vyslovila pro podporu aliance a její operaci proti Jugoslávii, jakkoli veřejnost byla rozpolcená a spíše proti (Šulc 2010: 133). Bez síly závazku vůči NATO by se ČR na operaci nepodílela, jde tedy o agendu jednoznačně nastolenou ze strany vnějších spojenců, kdy ČR především dbala na to, aby její politika byla politikou „dobrého spojence“ (Šulc 2010: 134, 136). Lze říct, že díky absenci formálního požehnání ze strany OSN byl případ útoku NATO proti bývalé Jugoslávii zcela krajním případem stále ještě interpretovatelným v rámci internacionalistického hegemonního diskurzu, kdy ke konsenzu došlo téměř výhradně díky důrazu na nutnost stvrzení spojeneckého pouta vůči „společnosti západu“. Výsledná politika nevycházela z vnitřního konsenzu, ten byl pouze dán silnou pozicí klíčového spojence (NATO a USA), který byl jednou z konstitutivních sil pro vytvoření celého internacionalistického hegemonického diskurzu devadesátých let.

Podobně silné působení vnějšího prostředí bylo identifikováno v oblasti environmentální politiky (Braun 2010a). Při vyjednávání o vstupu do EU konsenzus elit většinou odpovídal názoru, že hospodářský růst nesmí být ohrožen příliš ambiciózními environmentálními

standardy. Díky přebírání evropské legislativy v oblasti ochrany životního prostředí však jednoznačně převážil vnější vliv. Dle M. Brauna dokonce bylo celé téma v této podobě nastoleno zvnějšku. Postupně se přebíráním evropských vzorů uvažování rovněž drobil konsenzus elit stran nadřazení ekonomického vývoje nad environmentální politikou. S pokračující evropeizací elit je jejich stále větší část přesvědčena o tom, že tyto dva póly nejsou konfrontační (Braun 2010a: 60). Vliv předchozího konsenzu „odtažitosti“ k environmentální politice, stejně jako jeho současného třštění, na výslednou praktickou politiku je malý, neboť dle autora je česká politika navzdory domácím rozdílům v souladu s hlavním evropským proudem. Např. v souvislosti s českým unijním předsednictvím se ČR snažila distancovat od „váhavých států“ (Braun 2010a: 67). To mohlo být dáno i konkrétním složením vládní koalice, v níž si aktivně počínali zelení, podstatně však je, že tato politika byla stravitelná i pro ostatní koaliční partnery. Podobné přebírání vnější agendy do české politiky ilustruje ještě další studie z oblasti environmentální (Ditrych 2010) a z oblasti české hospodářské politiky vůči Číně (Fürst 2010).

Na samém počátku bylo zmíněno, že jedním ze základních identitotvorných prvků internacionalistického hegemonního diskurzu je od počátku 90. let aktivní podpora lidských práv a demokratické transformace ve světě. Nabízí se tedy otázka, do jaké míry je tato politika konsenzuální a jak vypadá její výsledná podoba. J. Bureš (Bureš 2010) definuje český postoj k podpoře lidských práv a demokratické transformaci jako disidentský, univerzalistický a idealistický. Tento postoj vychází z morálních hodnot, z připomínání vlastní tragické zkušenosti s komunismem a z vůle předávat zkušenosti s demokratickou transformací. Do této souvislosti dal podporu všech ohrožených zvlášť antidemokratického státu i R. Fürst (Fürst 2009b), V. Bílková a Š. Matějková (Bílková a Matějková 2010) či V. Veselá (Veselá 2010). Dle Veselé je podpora aktivismu v zahraničním prosazování lidských práv rámována budováním pozitivního obrazu v zahraničí, mezinárodní prestiží, přičemž český přístup je také silně ovlivněn závazky a normami odvozenými z členství v EU (Veselá 2010: 165, 167). Také Bílková a Matějková ukazují, že české elity se často odvolávají k autoritě mezinárodních institucí a dokumentů (Bílková a Matějková 2010: 140–141). „Vnější přijatelnost“ se odráží rovněž ve výsledné politice, kde se po léta projevovala konfrontace s přístupem EU, který představuje umírněnější verzi prosazování lidských práv. ČR však umírněný přístup postupně přejímá, její tvrdý přístup nebyl na Evropské úrovni prosaditelný. Například v průběhu českého unijního předsednictví (které jinak samo sebe interpretovalo jako „aktivní“ a nikoli nízkoprofilové) nevznikly žádné nové iniciativy (Veselá 2010: 167–169). Přesto, i díky souladu se švédskými prioritami, se podařilo prosadit intenzivnější postoj EU k šíření demokracie ve světě (Bílková a Matějková 2010: 142). Česká republika se tedy nachází na pomezí mezi vlastním asertivním přístupem a přizpůsobením politice EU, přičemž k přizpůsobování dochází zejména tam, kde na úrovni EU panuje jasná shoda. J. Bureš dokonce považuje za rozhodující obrat právě vstup do EU, který měl vliv i na vnímání demokratických hodnot a jejich šíření (Bureš 2010: 172). V politice podpory lidských práv se silně projevuje negativní vymezování, které je dle teorie hegemonního diskurzu určující pro potvrzování vlastní identity (logika odlišnosti). Tak dle R. Fürsta v ČR převládá negativní diskurz Číny, který je součástí sebe-utvrzování nové identity v podvědomém tématu vzpoury proti komunismu formou solidarity a života v pravdě. Pravda a solidarita s potlačenými se přetavuje v obecný princip v boji proti režimům potlačujícím lidská práva (Fürst 2009b: 86). Potud lze říci, že česká politika podpory lidských práv a transformační spolupráce plně odpovídá operacionalizaci hegemonního diskurzu.

6. Konfliktní témata

Zároveň však byly v oblasti lidských práv a transformační spolupráce definovány závažné nekonsenzuální a konfliktní prvky. Od devadesátých let existuje paralelní pojetí, které sice na obecné rovině internacionalistické hodnoty uznává, ve vlastním přístupu je nicméně pragmatictější a nehodlá vzájemné vztahy (především s významnějšími mezinárodními hráči) obětovat ve prospěch konfrontace stran podpory lidsko-právní politiky, která často působí delegitimizačně vůči daným vládám (viz např. Bureš 2010). Pragmatický postoj navíc nevychází pouze z univerzalistických hodnot, ale uznává i praktickou výhodnost politiky lidských práv, která by v důsledku měla pomáhat politickým a bezpečnostním zájmům ČR (Bílková a Matějková 2010: 140). Zde se v českém postoji projevuje rozpor, který existoval již v období internacionalistického konsenzu devadesátých let. Tento rozpor je veden mezi partikularistickým a univerzalistickým pojetím hodnot (více viz níže) a byl dobře patrný na postojích českých elit k intervenci v Iráku. Tehdy se střetávaly protichůdné názory na možnost úspěšného šíření demokracie jako univerzální hodnoty v arabském světě. Je výmluvné, že k větší shodě na české politické scéně došlo až s přiblížením postojů USA a těch evropských zemí, které původně stály proti intervenci v Iráku, a zároveň poté, co rekonstrukce Iráku našla svou oporu v OSN (Bureš 2010: 184). Na tomto posunu je patrné tíhnutí k „anti-unilateralismu“, které tvoří jeden ze základů internacionalistického hegemonního diskurzu. Přes přetrvávající rozdíly, které se týkají jak fundamentálního dilematu mezi univerzalismem a partikularismem, tak i konkrétních strategií a cílů politiky ochrany lidských práv a šíření demokracie, se Česká republika především postupně přizpůsobuje umírněnějšímu postoji EU, zejména v těch oblastech, na evropské úrovni panoval konsenzus.

V české diskusi ohledně budoucnosti EU (Braun 2010c) byly také nalezeny základní politické a filozofické rozpory, které navíc částečně kopírují dilemata, přítomná pod příkrovem internacionalistického konsenzu již v devadesátých letech.¹³ Podle intergovernmentalistické ODS vychází legitimita EU z národního státu a mezinárodní a evropskou integraci považuje za užitečnou a pragmatickou ekonomickou spolupráci. Tu je možné podporovat do té míry, do jaké neohrožuje esenci jediného politicky legitimního společenství – národního českého státu. Pokračující integrace národní suverenity ohrožuje, proto se ODS pevně stavěla proti evropské ústavní smlouvě (Braun 2010c: 136). Oproti tomu, dle ČSSD není národní stát již schopný zaručit blaho svých obyvatel tváří v tvář globalizaci. EU nezpochybňuje suverenity, ale naopak ji zvyšuje, neboť je to právě naše integrace do EU, která je schopna lépe ochránit zájmy českých občanů. Legitimace evropské integrace tedy na sebe bere obrácený směr – vychází z integrace samé, či ještě lépe ze zájmu jednotlivců – občanů, nikoli z národního státu. Evropská unie tak není pouze prostředkem, nástrojem pro posílení ČR jako např. v koncepcích ODS, ale zdrojem legitimacy a vládnutí o sobě (Kořan 2011: 16). ČSSD je tudíž otevřena dlouhodobému (neradikálnímu) hledání evropského démos (Braun 2010c: 141–142).

Celý ideový rozpor se navíc netýká pouze budoucnosti EU, ale dotýká se esenciálních názorů na globální řád jako takový. Dle ČSSD přináší ekonomická globalizace tlak na oslabení národního státu v jeho ryze národním rámci, přičemž východiskem z tohoto stavu není zpětné posilování národního státu, ale naopak větší úsilí o nadnárodní koordinaci (integraci), která jediná může nahradit funkce národního státu tam, kde je oslabena či přímo selhává (Kořan 2011: 15). Neregulovaný liberální obchod vede k deformovanému globálnímu

ekonomickému propojování a to za situace, kdy zároveň schází propojování sociální, bezpečnostní, (multi)kulturní a ekologické. Dle ČSSD by mezinárodní ne-spolupráce a ne-integrace přinesla bezbrannost českých obyvatel tváří in tvář zhoubným globalizačním vlivům volného trhu. Z tohoto důvodu ČSSD prosazuje širší pojetí globální integrace, současně s vyšší mírou regulace globálního trhu, s cílem přispívat nikoli pouze k ekonomické prosperitě, ale rovněž i ke globální spravedlnosti. Zde se projevuje klíčový rozdíl mezi sociálnědemokratickým a občanskodemokratickým pojetím, neboť ČSSD si umí představit „nadanárodní“ demokracii, jejíž legitimita nebude vycházet pouze z národního rámce. Na globální, resp. evropské úrovni mají být řešeny klíčové sociální, hospodářské, bezpečnostní či environmentální výzvy, na něž tradiční národní rámec již nestačí. Z tohoto důvodu se sociální demokraté staví k (dle ČSSD) unilateralistické politice USA odtažitě a budoucnost bezpečnosti spatřují v evropském multilateralismu. Kýženým světovým řádem pro ČSSD není systém národních států, ale světový systém, vybavený „globální legitimitou“.

Už z tohoto důvodu nelze ve východiscích a pohledech na svět hledat mezi sociálnědemokratickou koncepcí globálního vládnutí a realisticko-neoliberální koncepcí ODS příliš shody (Kořan 2011: 15). Pro ODS globalizace nevybízí k nastolení nového globálního vládnutí, velké hospodářské i politické organizace mají již nyní obtíže se svou vlastní ovladatelností a výkonností. Navíc, mír jako faktor mezinárodních vztahů se vytratil: možnost války je reálná všude na světě. Dokonce ani NATO již není obranným paktem, ale paktem o neútočení, v Evropě dochází k renesanci klasické evropské mocenské architektury. V EU samé posilují negativní tendence (dirigismus a centralismus). Jinými slovy – multilateralismus selhává a musíme se soustředit na vlastní schopnosti a ekonomiku. Naše země není zodpovědná za budoucnost evropské integrace ani osud kontinentu, nemá na to dostatek sil. Česká politická reprezentace je zodpovědná pouze za osud vlastního národa. ODS přemýšlí o zahraniční politice v pojmech rovnováhy sil v Evropě jako o jediném předpokladu evropské stability, přičemž je nutné uznat konfliktnost mezinárodního (i evropského) prostředí. ODS pohlíží na svět jako na místo civilizačního konfliktu, s větší asertivitou Ruska a ohrožením ze strany islámských zemí, to vše za paralelního relativního oslabení vlivu USA. Evropská unie je tak pouze pragmatickým projektem, který umožňuje našim národním zájmům bezpečnostně a ekonomicky těžit. ODS se obává „sociálního inženýrství“ na globální, evropské i národní úrovni. Ve všech ohledech je tedy jasně patrný základní rozpor mezi neo-idealistickou koncepcí ČSSD a klasickým mezinárodněpolitickým realismem spolu s ekonomickým neo-liberalismem ODS (Kořan 2011: 16).

Rozhodnutí tohoto fundamentálního rozporu prostřednictvím racionální diskuse je v podstatě nemožné, neboť v sobě nese zcela protikladné pohledy na samu podstatu politiky a hodnot ve světovém měřítku (viz Behr 2010). Sřet nemá konsenzuální „řešení“, neboť se opírá o nejhlubší politicko-filozofické rozdíly a o protikladné názory na vhodné způsoby distribuce statků uvnitř společenství i na patřičný globální řád. O to více překvapivá, ba šokující je skutečnost, že působení takto protikladných a nesmiřitelných pojetí budoucnosti EU (a globálního řádu) bylo nakonec neutralizováno shodou hlavních politických proudů na potřebě ratifikovat Lisabonskou smlouvu. Byla to koalice vedená intergovernmentalistickou a protifederalistickou ODS, která bez větších prakticky realizovatelných výhrad podepsala Lisabonskou smlouvu a prosadila její ratifikaci. ODS legitimizovala svůj posun odkazem na potřebnost „efektivní a integrované Evropy“ (Braun 2010c: 117, 140). Přijetí Lisabonské

smlouvy bylo pro ODS umožněno odstraněním evropských ústavních symbolů. Tento (byť jen) symbolický posun nelze podceňovat – ukazuje se totiž, že internacionalistický diskurz působí proti vychýlení oběma stranami – k pólu evropského federalismu, stejně jako k pólu odmítání integračního pokroku. Proto by také každý další pokrok mimo Lisabonskou smlouvu znamenal za stávajících podmínek narušení konsenzu (Braun 2010c: 140).

Klíčovým postřehem však nadále zůstává, že za podmínek existence silné a víceméně konsenzuální evropské pozice nebylo pro ČR přijatelné Lisabonskou smlouvu odmítnout. Lisabonská smlouva tak byla přijata v rámci tzv. „post-decisional politics“, s nímž pracovali J. Eichler a N. Hynek (viz níže, viz též Kreps 2010). Jejím principem je, že určitá zásadní politická rozhodnutí jsou přijímána na úrovni mezinárodního společenství a institucí a tradiční domácí politika je redukována na úroveň automatického schvalovacího razítka (Eichler a Hynek, 2010: 104). Ať už byly diskuse o potřebnosti či zhojbnosti Lisabonské smlouvy jakkoli vyhocené, ať už legitimizační strategie příklonu k její ratifikaci měla jakoukoli povahu, ČR nakonec zůstala v hlavním evropském proudu, který byl definován silným evropským konsenzem. ČR se tedy zachovala v souladu s hegemonním diskurzem, který zdůrazňuje identitární nutnost sounáležitosti se „společenstvím západu“.

Pro pochopení působení hegemonního diskurzu je rovněž důležité pozastavit se nad způsobem, jakým bylo interpretováno *odmítání* Lisabonské smlouvy. Stoupenci odlišných pohledů byli obviňováni z toho, že si neuvědomují rizika oslabení pozice ČR v evropském společenství či dokonce postupného vyvázání ze sdíleného evropského prostoru, což bylo považováno za zcela nepředstavitelnou, nepřijatelnou a sebezničující volbu (za všechny příklady uvedme obavy M. Topolánka z fatálního vehnání prostoru na východ od Německa a Rakouska do „náručí Ruska“ (Topolánek 2009)). Podobná absolutizující diskurzivní orámování, kdy je odlišnost stavěna do světla svých předpokládaných fatálních důsledků, kdy je odlišnost interpretována jako ohrožení samého přežití společenství, jsou umožněna právě totalizujícím působením hegemonického diskurzu. Diskuse o budoucnosti EU v období rozhodování o „ústavní smlouvě“ ukázala, že pokud vnější prostředí nepůsobí jako jasné vodítko pro pozici ČR (v tomto případě pro českou pozici k finalitě EU), mohou panovat (a panují) principiální rozpory diktované ideologicky, filozoficky a politicky. Diskuse o Lisabonské smlouvě naopak ukázala, že v případě vytvoření konsenzuální pozice „společenství západu“ jsou odlišné názory neutralizovány a výslednou politiku neovlivňují.

Další případ neexistence původního vnitřního konsenzu, nad kterým převážila logika spojenectví, lze dokumentovat na českém přístupu k provinčnímu rekonstrukčnímu týmu v provincii Lógar (PRT) (Eichler a Hynek 2010). Politické motivy české vlády primárně nespočívaly s bezpečnostní situací v Afghánistánu, hlavním faktorem byl faktor „alianční politiky“ a vládní důraz na identitární přerámování obrazu ČR z bývalého člena Varšavské smlouvy na zodpovědnou členskou zemi NATO. Nově nabytá vyspělost je dokumentována akceptací role čistého poskytovatele bezpečnosti a ČR v Afghánistánu demonstruje svoji úspěšnou socializaci do hodnot a závazků NATO (Eichler a Hynek 2010: 103, 121). Základem vládního přístupu bylo striktní přidržení se oficiálních stanovisek NATO. Vláda legitimizovala českou účast na PRT třemi pilíři: expanze liberálního míru, alianční politika NATO, USA jako vzor účasti (Eichler a Hynek 2010: 118). Všechny tyto faktory odpovídají internacionalistickému hegemonnímu diskurzu. Proč tedy nedošlo k vytvoření konsenzu? Spíše než samotný obsah politiky vadil opoziční sociální demokracii na projektu PRT zejména nedostatek politické

debaty. Opozice marně čekala na přizvání ke skutečné diskusi (Eichler a Hynek 2010: 103, 120). Frustrace z ignorace parlamentní politiky nakonec vyústila až v zablokování schválení misí ve sněmovně na konci roku 2008. Optikou internacionalistického hegemonního diskurzu lze ovšem tvrdit, že opozice kvůli zaujetí vnitropolitickými procesy ohrozila budovanou pověst ČR jako spolehlivého spojence. Právě v tomto duchu pak byl krok opozice zpětně kritizován a byla to právě sociální demokracie, která byla stavěna do pozice ohrožení českých národních zájmů. Tato interpretace vypovídá o působení hegemonního diskurzu, který nad vnitřní deliberativní proces klade vnější závazky a sounáležitost se „společenstvím západu“. Lze tedy tvrdit, že spojenecké závazky, vyplývající z hegemonického diskurzu, nejenže převážily nad domácími kontroverzemi, ale především byl opoziční nesouhlas interpretován jako fatální ohrožení národních zájmů, zcela stejně jako v případě nesouhlasných hlasů s ratifikací Lisabonské smlouvy. Hegemonní diskurz – v té oblasti, kde nadřazuje spojenecké závazky vnitřním diskusím – byl potvrzen a ještě posílen, a i v této oblasti lze očekávat jeho další silnější korektivní působení.

V následujících odstavcích rozebereme případy americké protiraketové obrany (radaru) a uznání Kosova, které naznačují podobně silné působení hegemonního internacionalistického diskurzu. Zatímco jiné případy ilustrují, že nepřítomnost vnitropolitického konsenzu je možné nahradit tlakem vnějšího prostředí, „radar“ a „Kosovo“ jsou důkazem, že pokud dané rozhodnutí není konsenzuální a nelze jej ani legitimizovat s odkazem na vnější rámec (a tím se vychyluje ještě více mimo internacionalistický diskurz), výsledná politika bude i na domácí politické scéně nepřijatelná. Začneme s tím, že se české vládě nepodařilo přetavit zájem USA vystavět na českém území prvek své národní protiraketové obrany v položku národního zájmu ČR (Hynek a Střítecký 2010b). Budeme-li tento neúspěch interpretovat ve světle hegemonního diskurzu, ukáže se, že v klíčových oblastech nedosahovalo vládní rozhodnutí souhlasit s výstavbou radaru (stejně jako způsob jeho legitimizace) shody s internacionalismem. Cítelně chyběla multilaterální dimenze. Projekt nebyl zvažován z pohledu evropské úrovně a i pokus o přenesení projektu na úroveň NATO byl spíše vnucen okolnostmi a koalici politikou, než že by byla prvotním vkladem do diskuse. Stejně tak zdůraznění ryze bilaterálních spojeneckých závazků s USA, jejichž politika byla v kritickém období často označována za unilaterální a mocenskou (např. Skidmore 2011), nezapadala do sdíleného internacionalistického rámce obav z mocenského unilateralismu. Implicitní odkazy na „ruskou hrozbu“ se navíc odchylovaly od sdíleného porozumění ČR jako plnohodnotného člena EU, jejíž efektivita je garantem silnějšího postavení ČR vůči Rusku spíše než ryze bilaterální vazba na USA. Bilaterálně pojaté spojenectví proti ruskému vlivu rovněž spíše evokovalo mocensky pojatou unilaterální politiku, narace ruské hrozby, legitimizující úzké spojenectví s USA, tedy neměla dostatečnou oporu v internacionalistickém diskurzu. K tomu je nutné připočítat další klíčový bod, a tím je nedostatečná vnější přijatelnost – v EU se rozhostila skepse ohledně možné konstruktivní role, již by EU mohla v celém projektu hrát, silný nesoulad existoval i mezi názory jednotlivých členů NATO. Téma tudíž mělo silný mobilizační potenciál *proti* výstavbě radaru, který byl opozicí i občanskými aktivisty bezzbytku využit. Z hlediska působení hegemonního diskurzu je podstatné, že deliberace či podpora veřejnosti není nutná pro výslednou konsenzuální politiku, pokud je možné daný krok interpretovat v rámci konsenzuálně sdíleného hegemonického diskurzu. Tak tomu však v případě radarové základny nebylo a pravděpodobně by ani důslednější politická a veřejná deliberace nemohla vést k nalezení konsenzu, pokud

by se vládní pozice nepřesunula blíže k internacionalistickému pojetí projektu. Výsledná politika v sobě zahrnovala mnoho faktorů – od aktuální politické situace ve vládní koalici až po změnu postoje americké administrativy po nástupu Baracka Obamy do Bílého domu. Pro tuto analýzu je však podstatné, že vláda nebyla schopna své rozhodnutí interpretovat ve světle internacionalistického hegemonního diskurzu a její politika se tak stala vysoce zranitelnou vůči politické mobilizaci proti projektu. Hegemonní internacionalismus i zde působil jako vitální korektiv zahraniční politiky vlády.

Stejně jako v případě radaru neexistoval konsenzus napříč politickým spektrem ani v případě uznání nezávislosti Kosova (Tesař 2010). Obě strany sporu (pro i proti uznání samostatnosti Kosova) užívaly morálně, identitárně i pragmaticky založené argumenty. Důvody *pro* uznání nezávislosti poukazyvaly na skutečnost, že hlavním spojencem Kosova jsou USA, spojencem Srbska Rusko (pozitivní identifikace s USA, negativní identifikace vůči Rusku), v Kosovu je rozmístěno NATO, Srbsko bylo ve válce s NATO (pozitivní identifikace s hlavním garantem bezpečnosti ČR), trváním na suverenitě nad Kosovem riskuje Srbsko svou integraci do EU (důraz na evropskou stránku věci). Na druhé straně byla samostatnost Kosova odmítána kvůli rozporu s mezinárodními závazky a normami (OSN či Závěrečným aktem KBSE – chybějící multilaterální legitimizace), Kosovo bylo přirovnáváno k Mnichovu (Srbové přirovnávání k Čechům, Albánci k sudetským Němcům) a navíc svým osamostatněním ztrácí Kosovo evropskou perspektivu, již by mělo jako součást Srbska (Tesař 2010: 108, 113). Z pohledu internacionalistického diskurzu jsou obě argumentace přijatelné, neboť v sobě zahrnují jak lidsko-právní, tak mezinárodně-právní, tak evropskou, tak transatlantickou dimenzi. Klíčovou otázkou se tedy stal postoj hlavních spojenců. Pozice EU byla nejednotná, většina zemí EU a NATO, a zejména USA, se však klonily k uznání (Tesař 2010: 113). Atlantisticky orientovaná vláda se tedy rovněž vydala cestou uznání (jakkoli byla vládní KDU-ČSL i část ODS proti). Protože vláda disponuje exkluzivní pravomocí navazovat diplomatické styky, mohla si dovolit bez větší politické či veřejné diskuse prosadit svou vůli, jakkoli toto rozhodnutí nezapadalo do hegemonického diskurzu. Zde se z krátkodobého hlediska ukazují meze možností působení diskurzu. Z dlouhodobějšího hlediska je však nutné si uvědomit, že výsledná politika vlády byla posléze v rámci diskurzu interpretována (a kritizována). Uznání Kosova je ukazováno jako „nebezpečný precedens“, příklad, jehož je nutné se v budoucnosti vyvarovat (srov. Tesař 2010: 129).

7. Interpretace výsledků

Ve všech případech, v nichž byl nalezen politický konsenzus již na úrovni *politics*, byly rovněž identifikovány jednotlivé prvky internacionalistického hegemonního diskurzu. V rovině *logiky rovnocennosti* hegemonního diskurzu se konsenzuální pozice opíraly o pozitivní hodnotovou identifikaci na základě sdílených hodnot (liberální a demokratické hodnoty, úcta k lidským právům, právní stát) i sounáležitost se stejně hodnotově definovaným „společenským západem“. Konsenzus rovněž panuje v *logice odlišnosti*. Negativní identifikace nadále přetrvává ve vztahu k Rusku, ovšem Rusko se stává potenciálně bližším partnerem *evropským* než neliberální arabské státy a zejména nastupující ekonomiky Dálného východu na čele s Čínou. V tomto případě došlo k reformulaci a doplnění hegemonního diskurzu, negativní

identifikace je však nadále opřena o stejné pojetí „morálního prostoru“ jako v devadesátých letech. K zajímavému posunu došlo ve vztahu k nejbližšímu východnímu sousedství EU, kdy ČR svou politikou podpory a zodpovědnosti za tento prostor potvrzuje svou nově nabytou identitu plnoprávného člena „západního společenství“.

Syntéza ukázala, že identitární potřeba sounáležitosti ke „společenství západu“ je definujícím znakem rovněž pro vlastní *výslednou českou zahraniční politiku*. Svou sounáležitost ČR stvrzuje úsilím působit jako platný, spolehlivý a dobrý spojenec. Přizpůsobování se vnějšímu rámci na sebe může vzít dvě podoby: Zprvce může být určitá agenda vnitropoliticky či společensky nerelevantní, a ČR tudíž nemá vyprofilovanou svébytnou pozici, a pak se pouze automaticky přizpůsobuje politice „společenství západu“ (což byly například případy bezpečnostních koncepcí či environmentální politiky). Zadruhé mohou panovat hluboké vnitřní rozpory, bez jasného vyústění, které jsou pak neutralizovány nutností přizpůsobit se „společenství západu“ (příkladem mohou být zásah NATO v Kosovu v roce 1999, PRT v Afghánistánu či účast ČR na operacích v Iráku). S ohledem na demokratický proces zahraniční politiky jsou tyto výsledky sporné, neboť dochází k neutralizaci vnitřních rozdílných názorových proudů pouze s odkazem na nutnost přijetí vnějších norem či politiky. Obdobně sporné jsou situace, ke kterým dochází v případech, kdy je česká konsenzuální a vyprofilovaná pozice konfrontována s odlišnou pozicí „společenství západu“. V takových případech bylo zaznamenáno postupné opouštění svébytného českého postoje ve prospěch hlavního proudu. ČR je schopna komunikovat své priority na evropskou či alianční úroveň v případě, že se tyto priority opírají o jasnou a konsenzuální pozici. Jako nezbytná podmínka úspěchu alespoň částečného prosazení českého postoje se ale jeví nutnost předkládat podobné projekty jako „akty dobrého evropanství“, které jsou v zájmu dalšího pozitivního rozvoje EU. Pokud však existuje silná (protichůdná) pozice na mezinárodní úrovni, pak v dlouhodobějším horizontu ČR svou politiku přizpůsobuje. I toto přizpůsobování však zapadá do hegemonního internacionalistického konsenzu, neboť ten upřednostňuje nutnost identitární sounáležitosti se „společenstvím západu“, které je formálně potvrzováno přijatelností české pozice v rámci hlavních euroatlantických uskupení.

Případy, v nichž byl na deliberativní úrovni identifikován konflikt, 1) opět vyústily ve výslednou politiku, která je v souladu s vnější pozicí EU či NATO; 2) v případě, že konsenzuální pozice na úrovni EU či NATO neexistovala, byl výsledek ovlivněn aktuálním mocenským rozložením sil. Politika, již nebylo možné vztáhnout k internacionalistickému rámci, vyústila v nejhůře obhajitelná rozhodnutí a nejvyhrocenější vnitropolitická pnutí. Výsledkem takových situací bylo uznání Kosova. Hegemonní internacionalistický diskurz ale v těchto případech působí zpětně tak, že daná rozhodnutí staví do negativního světla, je na něj poukazováno jako na akty, které nebyly učiněny „správně“ či „legitimně“. V ostatních případech vždy byla výsledná politika korigována a usměrněna do internacionalistických kolejí.

Tím můžeme potvrdit první v úvodu předloženou tezi, že *internacionalismus, vytvořený v devadesátých letech, nepředstavuje pouze jednu ze soupeřících zahraničněpolitických doktrín, ale působí jako hegemonní diskurz, který dosud nebyl narušen ani zásadně reformulován. Internacionalismus vychází a zároveň přispívá k tvorbě a udržení české polistopadové identity a jako takový ani nemůže být v politické praxi opuštěn, pokud nedojde k zásadní reformulaci identity*. Rovněž se zdá být potvrzena i úvodní třetí teze, že *základním pilířem českého internacionalistického hegemonního diskurzu je potřeba identitární i formální sou-*

*náležitosti se „společenstvím západu“. Protože formální i identitární sounáležitost je ztělesněna v přijatelnosti členství a působení České republiky v rámci EU a NATO, pak musí být výsledná internacionalistická politika v souladu s hlavním konsenzuálním proudem v rámci těchto dvou organizací. Protože politika obou organizací ztělesňuje často obtížně se rodící kompromis mezi desítkami států, již ze samé podstaty vyplývá, že český internacionalismus vždy bude nutně mělký a neprincipiální. Tyto závěry oprávněně vyvolávají rozpaky, neboť „vnější přijatelnost“ české politiky či přímo vnější požadavky ze strany EU či NATO nahrazují, či dokonce neutralizují vnitřní deliberaci (Drulák a Horký 2010: 198). Takovou situaci P. Drulák charakterizuje jako českou *politiku nezájmu* (např. Drulák 2010), která nevychází ze společenského diskurzu a většinově projevené politické vůle, chybí jí jakákoli politická linie či politika jako taková. To posiluje prvek diskontinuity a nepředvídatelnosti v české zahraniční politice, kdy střídání vládních koalic znamená podstatnou změnu politické linie (Drulák a Handl 2010: 230). Zároveň je za této situace možné prosazovat jednotlivá drobnější nekonsenzuální rozhodnutí a tímto způsobem posilovat odstup mezi významnými tábory na politické scéně. Rozšiřuje se tak prostor pro jednostranné kroky na úkor konsenzu, jak ukázal příklad Kosova (Drulák a Handl 2010: 229).*

Jakkoli lze z krátkodobého hlediska s tímto tvrzením souhlasit, zde nabízená analýza ukazuje, že z dlouhodobé perspektivy vytváří hegemonní internacionalistický diskurz překvapivě pevné mantinely a vodítko jak pro diskuse o zahraniční politice, tak i pro vlastní provádění zahraniční politiky. Pokud se vládě přece jen podaří uchýlit ke krokům, které nelze legitimizovat v rámci hegemonního internacionalistického diskurzu, jsou pak tyto kroky zpětně jeho prizmatem interpretovány a kritizovány. Tímto způsobem sice může krátkodobě dojít k „posílení politicky definovanému odstupu mezi jednotlivými tábory“, zároveň je však dlouhodobě hegemonní diskurz posílen a potvrzen.

Dostáváme se tím k patrně nejzávažnějšímu bodu, jímž je potvrzení druhé úvodní teze, dle níž internacionalistický diskurz neutralizuje a tlumí projevy odlišných názorů na žádoucí povahu české (zahraniční) politiky. Alternativní koncepty (např. evropeismus, atlantismus, autonomismus, evropský federalismus, globální neoidealismus, globální neo-liberalismus, tradiční realismus) tedy *nesoupeří* s internacionalismem, ale jsou jeho prizmatem *interpretovány*, a dokonce je jeho prostřednictvím i *posuzována jejich legitimita a přijatelnost*. Ukázalo se, že výsledná zahraniční politika v klíčových momentech vždy potvrzuje hegemonní diskurz a tím neutralizuje hluboké rozdíly, panující uvnitř společnosti. Tento postřeh ilustrovaly např. případy diskusí o budoucnosti EU, o invazi do Iráku či PRT v Afghánistánu. Diskuse obnažily fundamentální politické rozdíly, aby závěrečná rozhodnutí (např. intervence v Kosovu 1999, ratifikace Lisabonské smlouvy, podpora intervence v Iráku a dlouhodobé vojenské přítomnosti v Afghánistánu) pouze potvrdila sounáležitost ke „společenství západu“, jakkoli se postoje hlavních protikladných stran k sobě ani v nejmenším nepřiblížily, či aniž by diskuse přispěla k identifikaci jiné konsenzuální plochy než potvrzení vnějších závazků ČR. Všechny tři případy však zpětně ve vnitřním prostředí budou hrát roli diskurzivních příkladů správné a „jediné možné“ politiky, a tudíž znovu potvrdí hegemonii internacionalismu a existující rozdíly zpětně neutralizuje.

Analýza ukázala, že pod povrchem hegemonního internacionalismu přetrvávají tři zcela protikladné osy uvažování, které byly přítomné již v období „konsenzu devadesátých let“: 1) *spor stran zdrojů legitimacy společenství či politiky*. Klíčovou otázkou této konfliktní linie

je, zda se zdroje legitimacy politického společenství (a s tím i zdroje sociální, ekonomické a bezpečnostní garance jeho členů) nacházejí na národní úrovni, či se mohou nacházet na jiné (vyšší či nižší) úrovni. Tj. zda je jediným garantem bezpečnosti, občanských svobod a sociálního statutu občanů národní stát či jiné úrovně. Toto dilema se bezprostředně dotýká diskusí o povaze a budoucnosti EU, ale i o národní suverenitě, vnitřním uspořádání států či o právech a postavení menšin; 2) *spor o povahu distribuce statků uvnitř společenství a na globální úrovni*, kdy na jedné straně stojí koncepce liberálně tržního, na straně druhé sociálně tržního společenství. Opět, tato otázka stojí velice blízko rozhodování o povaze a budoucnosti EU; 3) *filozofický, normativní a politický spor mezi univerzalizmem a partikularismem*, tj. zda jsou euroatlantické hodnoty partikulární či univerzální povahy, a hlavně, zda je legitimní tyto hodnoty také prosazovat nástroji zahraniční a dalších politik ve světovém měřítku (viz např. Barša 2008, Barša a Císař 2008: 501–505, Behr 2010). Rovněž toto dilema vyplývá na povrch ve zcela konkrétních a praktických případech a ani toto dilema nezná kompromisu nebo odborného řešení, jde o výsostně politickou otázku, a tudíž nerozhodnutelnou „experty“ či diplomaty. První a třetí dilema navíc protíná napříč celou politickou scénou, bez jednoznačných vazeb na konkrétní politické směry či strany. Tyto tři linie doprovázejí české (zahraničně)politické myšlení od počátku devadesátých let a již z jejich povahy vyplývá, že neexistuje prostor, na němž by bylo možné hledat shodu.

Politickou shodu pak nahrazuje hegemonní působení internacionalistického diskurzu, který je sice založen na obecné shodě na základních demokratických a liberálních hodnotách českého společenství, ovšem odpovědi na konkrétní povahu a budoucí vývoj (demokratického) společenství se radikálně liší v závislosti na postoji vůči výše definovaným dilematům. Přesto existence takto hlubokých rozporů nenarušila internacionalistický konsenzus v devadesátých letech – a nenarušuje jej ani nyní. Existence neshod mezi neukojitelnými – protože vzájemně protikladnými – požadavky členů daného společenství leží v samém jádru teorie hegemonního diskurzu. Shoda je v daném společenství vyvolána uměle, politicky. Solidarita je nastavena mocensky. Diskurz tlumí různost a zdůrazňuje shodu právě proto, aby neutralizoval vzájemně protikladné (a potenciálně rozkladné) požadavky přirozeně atomizovaného společenství.

8. Závěr

Internationalistický hegemonní diskurz umožňuje existenci české politické identity zdůrazňováním rozdílů mezi „svými“ a „jinými“, tj. opírá identitu „svého“ o vymezování se vůči těm společenstvím, která společný morální prostor nesdílejí. Referenční identita se opírá zejména o *logiku odlišnosti*, bez níž by nebyla myslitelná ani *logika shody*. Shoda a identita (tj. stejnost) v rámci společenství je „měřena“ pouze ve vztahu k odlišnosti jiných. Pod povrchem této shody nadále přetrvávají hluboké protiklady a animozity. Inherentní vlastností hegemonního diskurzu tudíž je, že potlačuje diskusi, neboť deliberace by mohla odhalit fundamentální rozpory a protikladné požadavky členů společenství. V českém prostředí tedy dochází sice k deliberaci, ovšem k deliberaci, která neodpovídá skutečně liberálnímu pojetí komunikace. Diskuse – a zejména jejich dopady na výslednou politiku – jsou umožněny jen do té míry, do jaké neohrožují základní parametry fungování internacionalistického diskurzu. Na té nejhlubší rovině tedy není možné hovořit o kompromisu, neboť výsledek diskusí je předem

dán. Stejně tak není možné hovořit o konsenzu, odpovídajícím liberální představě artikulace a agregace preferencí členů daného společenství na určitou výslednou politiku. Výsledná zahraniční politika vůbec nemusí zohledňovat pozice aktérů, stále přitom ale odpovídá internacionalistickému hegemonnímu diskurzu. To není proto, že by se politika „zastavila na břehu vody“, tj. že by zahraniční politika stála nad běžnými politickými spory v zájmu prosazování konsenzuální a racionální zahraniční politiky. Je tomu tak proto, že základní požadavek na sdílenou identitu uvnitř společenství rozdílných je (dle zde užitě post-strukturalistické optiky) nadřazen požadavkům ostatním.

Analýza pomocí kriticky konstruktivistické optiky a post-strukturalistické teoretické perspektivy vysvětluje paradox continuity české internacionalistické zahraniční politiky, která přetrvává navzdory existenci silně protikladných názorových proudů. Zároveň však byl obnažen paradox ještě hlubší – identita, normy a hodnoty, které jsou pro český internacionalistický hegemonní diskurz konstitutivní, mohou působit hegemonním a dominantním způsobem, pouze pokud jsou definovány vágně a mělce. Jakýkoli bližší pokus o propracovanější a hlubší definici hodnot a norem, z nichž je internacionalistický hegemonní diskurz poskládán, by nutně vedl k přiklonění se k některé ze stran výše zmíněných dichotomií (a možná řady dalších), což by zpětně ohrožovalo konstrukci diskurzu jako takového. Vlastní interpretace hodnot, na nichž je česká polistopadová politická identita založena, navíc může narážet na odlišnou interpretaci vnějšího „společenství západu“, které je pro potvrzení této identity ještě významnější. Český internacionalismus tedy zůstane hegemonem bez alternativy do té doby, dokud bude vágním a neprinciipiálním. Vágnost není dána vnitřním mocenským kompromisem mezi protikladnými názory a dominance není dána konsenzem. Obě tyto vlastnosti českého zahraničněpolitického internacionalismu (vágnost a hegemonie) jsou dány tím, že bez nich by nebylo možné kontinuálně potvrzovat a rekonstruovat českou polistopadovou politickou identitu.

Poznámky:

1. „Český internacionalismus“, tak jak je chápán v tomto textu, je vysvětlen níže, v části „*Český internacionalismus jako hegemonní diskurz*“.
2. Proces tvorby zahraniční politiky se odehrává v relativně stabilním ústavně-právním a institucionálně-organizačním rámci, přičemž tvorba samotná pak odpovídá podobě aktuálních vztahů mezi jednotlivými aktéry, rozdělení politických sil mezi relevantními politickými stranami a politickými aktéry a v neposlední řadě individuálnímu sebepojetí a zahraničněpolitické ideologii jednotlivých aktérů. Máme tedy co do činění se dvěma rovinami – na jedné straně s rovinou víceméně statickou a formální (ústavně-právní a legislativní pravidla hry), která tvoří *strukturu tvorby* zahraniční politiky, a na straně druhé s rovinou dynamickou a praktickou (aktuální rozložení politických sil, aktuální vztahy mezi jednotlivými aktéry), která tvoří *proces tvorby* zahraniční politiky (Kořan 2007). Tomuto rozlišení rovněž odpovídá tzv. trojdimenzionální pojetí politiky na *polity* (stabilní rámec politiky – normativní, ústavní a legislativní), *politics* (dynamický proces politiky – tvorba politiky ve smyslu soupeřících koncepcí, zájmů a idejí) a *policy* (výsledek a obsah politiky – výsledky legislativní /zákonů/ i exekutivní /provádění/) nenachází v češtině ekvivalent, přesto je v odborné politologické literatuře již zabydlen a často užíván (více viz Fiala a Schubert 2000: 17–18). V případě české zahraniční politiky již samotné nastavení ústavy poskytuje značný prostor pro odlišné interpretace kompetencí v rámci zahraniční politiky, popřípadě určité kompetence neřeší vůbec. Těm aktérům, kteří se v zahraniční politice řídí spíše ústavou než dílčími kompetenčními zákony, je tak umožněno naplňovat svou roli v procesu tvorby zahraniční politiky velice flexibilně a autonomně.

3. Spíše než ke geograficky definované entitě odkazuje v textu tento termín k entitě definované hodnotově a normativně, prakticky je tímto pojmem myšlena skupina členských států EU a NATO i obě organizace samé.
4. Text pracuje s výsledky studií, analýz a statí vypracovaných v letech 2006–2010 a publikovaných jednotlivými autory (zejména) v kolektivních monografiích: Braun a Drulák (2010), Handl a Drulák (2010), Horký a Drulák (2010), Střítecký a Drulák (2010), Kořan a kol. (2008, 2009, 2010), Kořan et. al. (2010).
5. Viz např. Volgy a Schwartz 1991.
6. Užití konstruktivismu v analýze zahraniční politiky získává stále pevnější základy, pro základní uvedení do tohoto přístupu viz Kubálková (ed.) 2001, Houghton 2007.
7. Zaujetím tohoto ontologického postoje nejsou vyloučeny materialisticky definované preference a zájmy, pouze nejsou v zájmu zachování teoretické úspornosti v tomto textu reflektovány.
8. Obdobně však na odlišení „vnitřního“ a „vnějšího“ hleděli již T. Hobbes, J. J. Rousseau či C. Schmitt.
9. Viz Programové prohlášení vlády ČR ze 1992, Programové prohlášení vlády ČR 1996.
10. Pro analýzu odlišnosti v českém přístupu k multilateralismu viz Weiss a Řeháčková 2009.
11. Řada autorů jednotlivých studií identifikovala konsenzus na obecné úrovni, rozdíly a odlišnosti pak byly nalezeny na úrovni konkrétních strategií a přístupů. Tyto rozdíly sice potenciálně ovlivňují výkon zahraniční politiky, ale s ohledem na cíl tohoto textu je podstatnější zaměření právě na onen konsenzus obecný.
12. V. Klaus považuje argumentaci ohledně „ohrožení civilizace“ za strategie legitimizující federalistické tendence EU (Beneš 2010a: 38–47).
13. Srov. např. Havel 1999 a Klaus 1999.

Použitá zdroje:

- Ashley, Richard. 1987. „The Geopolitics of Geopolitical Space: Toward a Critical Social Theory of International Relations.“ *Alternatives* 12, č. 4, s. 404–434.
- Ashley, Richard. 1994. „The Achievements of Post-Structuralism.“ In: *International Theory: Positivism and Beyond*. Eds. Steve Smith et al. Cambridge: Cambridge University Press, s. 240–254.
- Barša, Pavel. 2007. *Síla a rozum. Spor realismu s idealismem v moderním politickém myšlení*. Praha: FILOSOFIA.
- Barša, Pavel a Cisař, Ondřej. 2008. *Anarchie a řád ve světové politice. Kapitoly z teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál.
- Behr, Hartmut. 2010. *A History of International Political Theory. Ontologies of the International*. New York: Palgrave.
- Beneš, Vít. 2010a. „Český diskurz o mezinárodní roli Evropské unie.“ In: *Hledání českých zájmů. Mezinárodní bezpečnost*. Eds. Petr Drulák et al. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 31–52.
- Beneš, Vít. 2010b. „The Demand Side of the EU Enlargement: Understanding our Neighbours.“ In: *The Quest for the National Interest: A Methodological Reflection on Czech Foreign Policy*. Eds. Petr Drulák et. al. Frankfurt a/M: Peter Lang, s. 35–53.
- Behnke, Andreas. 2006. „No way out: desecuritization, emancipation and the eternal return of the political – a reply to Aradau.“ *Journal of International Relations and Development* 9, č. 1, s. 62–69.
- Bílková, Veronika a Matějková, Šárka. 2010a. „Šíření demokracie jako národní zájem? Legitimizace české transformační politiky.“ In: *Hledání českých zájmů. Obchod, lidská práva a mezinárodní rozvoj*. Eds. Petr Drulák et al. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 125–145.
- Braun, Mats. 2010a. „Europeanization of the Czech Environmental Policy.“ In: *The Quest for the National Interest: A Methodological Reflection on Czech Foreign Policy*. Eds. Petr Drulák et. al. Frankfurt a/M: Peter Lang, s. 53–70.

- Braun, Mats. 2010b. „Neučast v euru a její politické důsledky.“ In: *Hledání českých zájmů. Vnitřní rozmanitost a vnější akceschopnost*. Eds. Petr Drulák et al. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 89–105.
- Braun, Mats. 2010c. „The Czech Perspective on the Future of the EU: No Consensus in the Offing.“ In: *The Quest for the National Interest: A Methodological Reflection on Czech Foreign Policy*. Eds. Petr Drulák et al. Frankfurt a/M: Peter Lang, s. 127–144.
- Braun, Mats a Drulák, Petr. 2010. „Conclusions: National Interests in Foreign Policy.“ In: *The Quest for the National Interest: A Methodological Reflection on Czech Foreign Policy*. Eds. Petr Drulák et al. Frankfurt a/M: Peter Lang, s. 181–192.
- Bureš, Jaroslav. 2010. „Obtížné hledání shody na demokratizaci Blízkého východu: případ Iráku.“ In: *Hledání českých zájmů. Obchod, lidská práva a mezinárodní rozvoj*. Drulák, P. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 166–189.
- Burchill, Scott et al. 2001. *Theories of International Relations*. New York: Palgrave.
- Campbell, David. 1996. *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Ditrych, Ondřej. 2010a. „Česká republika v boji proti klimatickým změnám.“ In: *Hledání českých zájmů. Vnitřní rozmanitost a vnější akceschopnost*. Eds. Petr Drulák et al. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 198–217.
- Drulák, Petr a Königová, Lucie. 2005. „The Czech Republic – From Socialist Past to Socialized Future.“ In: *Socializing Democratic Norms: The Role of International Organizations for the Construction of Europe*. Ed. Trine Flockhart. London: Palgrave, s. 149–168.
- Drulák, Petr. 2008. „Česká zahraniční politika mezi internacionalismem a Atlantikem.“ In: *Česká zahraniční politika v roce 2007: Analýza ÚMV*. Eds. Michal Kořan et al. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 395–402.
- Drulák, Petr. 2009. „Česká zahraniční politika v době počínajícího rozkladu.“ In: *Česká zahraniční politika v roce 2008: Analýza ÚMV*. Eds. Michal Kořan et al. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 373–379.
- Drulák, Petr. 2010. „Závěrem: Český nezájem se prosazuje.“ In: *Česká zahraniční politika v roce 2009: Analýza ÚMV*. Eds. Michal Kořan et al. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 354–361.
- Drulák, Petr et al. 2008. „Aussenpolitik in Ostmitteleuropa Von Universalisten, Atlantikern, Europäern und Souveränisten.“ *Osteuropa*, Berlin 58, č. 7, s. 139–152.
- Drulák, Petr et al. (Nedatováno.) *Visegrad in Turmoil*. (Nepublikovaný rukopis později ve zkrácené formě vydaný jako Drulák, Kořan a Růžička (2008)).
- Eichler, Jan. 2010. „Mezi jestřábem a holubicí: Česko hledá demokratický mír.“ In: *Hledání českých zájmů. Mezinárodní bezpečnost*. Eds. Petr Drulák et al. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 52–79.
- Eichler, Jan a Hynek, Nik. 2010. „Obnova Afganístanu: bezpečnostní kontext české účasti.“ In: *Hledání českých zájmů. Mezinárodní bezpečnost*. Eds. Petr Drulák et al. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 102–125.
- Fawn, Rick. 2004. „Reconstituting a National Identity: Ideologies in Czech Foreign Policy after the Split.“ In: *Ideology and national identity in post-communist foreign policies*. Ed. Rick Fawn. Portland: Frank Cass Publishers, s. 204–228.
- Fiala, Petr a Schubert, Klaus. 2000. *Moderní analýza politiky*. Brno: Barrister and Principal.
- Fürst, Rudolf. 2010a. „České vyhlídky: hospodářské vztahy EU s Čínou.“ In: *Hledání českých zájmů. Obchod, lidská práva a mezinárodní rozvoj*. Eds. Petr Drulák et al. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 60–79.
- Fürst, Rudolf. 2010b. Podpora Tibetu, Tchaj-wanu a lidských práv v Číně: Evropská avantgarda nebo český kýč? In: *Hledání českých zájmů. Obchod, lidská práva a mezinárodní rozvoj*. Eds. Petr Drulák et al. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 80–101.
- Gaskarth, Jamie. 2006. „Discourses and Ethics: The Social Construction of British Foreign Policy.“ *Foreign Policy Analysis* 2. č. 4, s. 325–341.
- George, Alexander. 2006. *On foreign policy: Unfinished business*. Boulder: Paradigm Publishers.

- George, Jim. 1994. *Discourses of Global Politics: A Critical (Re)Introduction to International Relations*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Handl, Vladimír. 2010a. „Česká republika a Německo: Jak se vnímají?“ In: *Hledání českých zájmů. Vnitřní rozmanitost a vnější akceschopnost*. Eds. Petr Drulák et al. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 152–173.
- Handl, Vladimír. 2010a. „Češi a Němci jako spojenci: sblížení strategické kultury.“ In: *Hledání českých zájmů. Mezinárodní bezpečnost*. Eds. Petr Drulák et al. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 126–150.
- Handl, Vladimír a Drulák, Petr. 2010. „Závěr.“ In: *Hledání českých zájmů. Vnitřní rozmanitost a vnější akceschopnost*. Eds. Petr Drulák et al. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 218–230.
- Havel, Václav. 1999. „Projev prezidenta republiky V. Havla v Senátu Francouzské republiky (1999).“ In: *Zahraniční politika České republiky: Dokumenty*, Březen, 1999. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí.
- Hey, Jeanne, A. K., ed. 2003 *Small States in World Politics. Explaining Foreign Policy Behavior*. London Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Horký, Ondřej. 2010. „Mediální stereotypy Jihu jako překážka veřejné diskuse: důsledky pro českou rozvojovou spolupráci.“ In: *Hledání českých zájmů. Obchod, lidská práva a mezinárodní rozvoj*. Eds. Petr Drulák et al. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 102–124.
- Horký, Ondřej a Drulák, Petr. 2010. „Závěr.“ In: *Hledání českých zájmů. Obchod, lidská práva a mezinárodní rozvoj*. Eds. Petr Drulák et al. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 190–204.
- Houghton, David Patrick. 2007. „Reinvigorating the Study of Foreign Policy Decision-Making: Toward a Constructivist Approach.“ *Foreign Policy Analysis* 3, č. 1, s. 24–45.
- Hynek, Nik a Střítecký, Vít. 2010a. „Energetická bezpečnost podle českých atlantistů.“ In: *Hledání českých zájmů. Mezinárodní bezpečnost*. Eds. Petr Drulák et al. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 80–101.
- Hynek, Nik a Střítecký, Vít. 2010b. „The Fortunes of the Czech Discourse on the Missile Defense.“ In: *The Quest for the National Interest: A Methodological Reflection on Czech Foreign Policy*. Eds. Petr Drulák et al. Frankfurt a/M: Peter Lang, s. 87–104.
- Kaarbo, Juliet. 2008. „Coalition Cabinet Decision Making: Institutional and Psychological Factors.“ *International Studies Review* 10, č. 1, s. 57–87.
- Klaus, Václav. 1999. „Rozhovor předsedy Poslanecké sněmovny PČR Václava Klause pro Lidové noviny.“ In: *Zahraniční politika České republiky: Dokumenty*, Červen, 1999. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí.
- Kořan, Michal. 2007. „Struktura a proces tvorby české zahraniční politiky.“ In: *Česká zahraniční politika: Aktéři, struktura, proces*. Eds. Michal Kořan et al. Brno: Mezinárodní politologický ústav, s. 11–22.
- Kořan, Michal. 2011. „Politický kontext a tvorba české zahraniční politiky v roce 2010.“ In: *Česká zahraniční politika v roce 2010: Analýza ÚMV*. Eds. Michal Kořan et al. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 15–32.
- Kratochvíl, Petr. 2010b. Národní zájem a jeho legitimita. In: *Hledání českých zájmů. Vnitřní rozmanitost a vnější akceschopnost*. Eds. Petr Drulák et al. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 17–30.
- Kratochvíl, Petr. 2009. „Návrat k normativitě: Národní zájem jako teoretická kategorie.“ *Politologický časopis* 16, č. 1, s. 3–20.
- Kratochvíl, Petr a Horký, Ondřej. 2010. Eastern Promises? Czech Ambiguity in the European Neighbourhood. In: *The Quest for the National Interest: A Methodological Reflection on Czech Foreign Policy*. Eds. Petr Drulák et al. Frankfurt a/M: Peter Lang, 71–86.
- Kreps, Sarah. 2010. „Elite Consensus as a Determinant of Alliance Cohesion: Why Public Opinion Hardly Matters for NATO-led Operations in Afghanistan.“ *Foreign Policy Analysis* 6, č. 3, s. 187–275.
- Kubálková, Vendulka, ed. 2001. *Foreign Policy in a Constructed World*. Armonk, London: M. E. Sharp.
- Linklater, Andrew. 2002. „The Achievements of Critical Theory.“ In: *International Theory: Positivism and Beyond*. Steve Smith et al. Cambridge: Cambridge University Press, s. 279–300.

- March, James G. a Olsen, Johan P. 1998. „The Institutional Dynamics of International Political Orders.“ *International Organizations* 52, Special Issue, s. 943–959.
- McCormick, James M. a Wittkopf, Eugene R. 1990. „Bipartisanship, Partisanship, and Ideology in Congressional-Executive Foreign Policy Relations, 1947–1988.“ *The Journal of Politics* 52, č. 4, s. 1077–1100.
- Moravcsik, Andrew. 1997. „Taking Preferences Seriously. A Liberal Theory of International Politics.“ *International Organizations* 51, č. 4, s. 513–553.
- Nabers, Dirk. 2009. „Filling the Void of Meaning: Identity Construction in U.S. Foreign Policy After September 11, 2001.“ *Foreign Policy Analysis* 5, č. 2, s. 191–214.
- Ruggie, John. 1998. *Constructing the World Polity. Essays on International Institutionalization*. London: Routledge.
- Skidmore, David. 2011. *The Unilateralist Temptation in American Foreign Policy*. New York and London: Routledge.
- Střítecký, Vít a Drulák, Petr. 2010. „Závěr.“ In: *Hledání českých zájmů. Mezinárodní bezpečnost*. Eds. Petr Drulák et al. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 171–179.
- Steinmetz, Robert a Wivel, Anders. 2010. *Small States in Europe*. London: Ashgate.
- Topolánek, Mirek. 2009. *Projev v Senátu u příležitosti schvalování Lisabonské smlouvy*. 6. 5. 2009. Vláda ČR (on-line: <http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/aktualne/m--topolaneck--lisabon---57062/>).
- Tesař, Filip. 2010. „Konsensus není nutný? Uznání Kosova v Česku.“ In: *Hledání českých zájmů. Vnitřní rozmanitost a vnější akceschopnost*. Eds. Petr Drulák et al. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 106–132.
- Tulmets, Elsa. 2010. „The European Neighbourhood Policy: How Does National Identity Make its Way to Brussels?“ In: *The Quest for the National Interest: A Methodological Reflection on Czech Foreign Policy*. Eds. Petr Drulák et al. Frankfurt a/M: Peter Lang, s. 145–160.
- Veselá, Věra. 2010. „Human Rights Promotion: Czech Republic and the EU.“ In: *The Quest for the National Interest: A Methodological Reflection on Czech Foreign Policy*. Eds. Petr Drulák et al. Frankfurt a/M: Peter Lang, 161–180.
- Volgy, Thomas J. a Schwartz, John E. 1991. „Does Politics Stop at the Water’s Edge? Domestic Political Factors and Foreign Policy Restructuring in the Cases of Great Britain, France, and West Germany.“ *The Journal of Politics* 53, č. 3, s. 615–643.
- Walker, R. B. J. 1993. *Inside/Outside: International Relations in Political Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weiss, Tomáš a Řiháčková, Věra. 2010. „Konceptualizace pojmu multilateralismus v české zahraniční politice.“ In: *Česká zahraniční politika v zrcadle sociálně-vědního výzkumu*: Michal Kořan et al. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Weldes, Jutta. 1996. „Constructing National Interests.“ *European Journal of International Relations*. Sep. 1996, č. 2, s. 275–318.
- Weldes, Jutta. 1998. „Bureaucratic Politics: A Critical Constructivist Assessment.“ *Mershon International Studies Review* 42, č. 2, s. 216–225.